

راهکارهای احیاء و بهینه‌سازی "قالی پرو"، دستبافته ناشناخته لرستان*

مهدی کزندی**
خشایار قاضی زاده***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۶

چکیده

دستبافته بومی «قالی پرو»، هنر - صنعتی خانگی است که توسط زنان روستایی منطقه پلدختر لرستان و روستای ولیعصر (عج)، از پارچه‌های بلااستفاده و دورریز بافته می‌شود و با وجود قابلیت‌های زیبایی‌شناسانه و کاربردی آن، امروزه به دلایل مختلف کم‌تر مورد توجه و استقبال واقع شده است. پژوهش حاضر با هدف یافتن راهکارهایی جهت احیاء و بهینه‌سازی تولید و عرضه «قالی پرو» شکل گرفته است. از این رو لازم است در ابتدا به آسیب‌های موجود در مسیر تولید این دستبافته پرداخته شود تا راهکارهایی در پاسخ به سوالات تحقیق ارائه نمود که عبارت‌اند از: چگونه می‌توان قالی پرو را به عنوان یک هنر - صنعت خانگی احیاء نمود؟ و احیاء قالی پرو چه فایده‌ای به دنبال دارد؟ جهت دستیابی به پاسخ‌های مناسب، از روش زمینه‌محور برای تحلیل داده‌ها به شیوه توصیفی - تحلیلی استفاده شد و اطلاعات، به طریق کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شدند. با تحلیل داده‌ها که به روش کیفی انجام شد، راهکارهای به دست آمده، به بازنگری و اصلاح در سه شاخه تولید، توزیع و مصرف، معطوف گردید. پاره‌ای از راهکارها عبارت‌اند از: معرفی و شناساندن قالی پرو در بازارها، تعریف کاربردها و روش‌های اجرایی جدید برای این دستبافته و استانداردسازی کارگاه‌های تولیدی آن. اصلاح موارد مذکور، ضمن حفظ میراث بومی و سنتی منطقه، زمینه‌ساز ایجاد اشتغال خواهد بود.

کلیدواژه‌ها:

قالی پرو، صنایع دستی محلی، آسیب‌شناسی میراث هنری، احیاء هنر بومی، پلدختر لرستان.

*مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده اول با عنوان «آسیب‌شناسی قالی پرو لرستان و راهکارهای احیاء آن» می‌باشد که به راهنمایی نگارنده دوم در دانشگاه شاهد به انجام رسیده است.

** کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشگاه شاهد.

*** استادیار دانشکده هنر، دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول). پست الکترونیک: ghazizadeh@shahed.ac.ir

۱. مقدمه

دستبافته «قالی پرو» یکی از صنایع دستی کم‌تر شناخته‌شده در استان لرستان و حاصل خلاقیت افراد محلی است. این دستبافته از مواد دورریز (پارچه‌های بلااستفاده) محیط زندگی روزمرهٔ بافندگان روستای ولیعصر (عج) (میرآباد سابق) از توابع شهرستان پلدختر استان لرستان تولید می‌شود. در گویش محلی لری و لکی، کلمهٔ پرو به معنای پارچه است و قالی پرو به دستبافته‌ای اطلاق می‌شود که از پارچه بافته می‌شود یعنی گره‌های قالی پرو با پارچه‌های دور ریز به جای خامه‌های رنگی زده می‌شود. برای انجام این کار، تکه پارچه‌های باریک موسوم به «لیک» را به شیوهٔ گره ترکی که استحکام بیش‌تری دارد، بر تارها گره می‌زنند. هرچه تعداد گره‌ها در یک دستبافته بیش‌تر باشد، کار نهایی از تراکم بیش‌تری برخوردار است. دارهای بافت قالی پرو هم از دو نوع ایستاده و خوابیده روی زمین هستند و برای بالابردن دقت در امر چله‌کشی، این کار توسط دو نفر صورت می‌گیرد (تصاویر ۱ و ۲).

«شیرازه‌بندی» از مراحل مهم بافت و موجب استحکام بخشی به دو طرف دستبافته است که در قالی پرو نیز اجرا می‌شود. بدین ترتیب که پس از بافت یک رج از کار و بودگذاری آن، دو یا چند تار آخر قالی به وسیلهٔ نخ پود (نخ گلیم، نخ پشمی یا پارچه‌های بلااستفاده)، به هم تابیده می‌شوند. همان‌طور که «شیرازه» یا «کناره‌پیچ» دو طرف عمودی قالی را نگه می‌دارد، برای جلوگیری از افتادگی گره‌ها و استحکام آنها، با استفاده از نخ‌های ضخیم، روی گره‌ها بودگذاری شده و با دفتین کوبیده می‌شود تا فاصلهٔ میان پود پایینی و پود بالایی گره‌ها کم شود، در دل یکدیگر قرار گیرند و قسمت افقی فرش را نظم و استحکام بخشند. برای انجام عمل شیرازه بندی، گاهی از نخ‌های پشمی محلی و در بیش‌تر موارد از نخ پود استفاده می‌شود. دو عمل شیرازه‌بندی و بودگذاری برای افزودن بر استحکام قالی انجام می‌گیرند. مراحل چله‌کشی در قالی پرو همانند قالی بافی است با این تفاوت که چون مواد گره‌ها از جنس باریک‌های پارچه می‌باشد، برای اینکه تارها، توانایی نگهداری گره‌ها را داشته باشند، از تار ضخیم‌تری مثل نخ گلیم یا چند نخ به هم تابیده (۴، ۶ و ۸ لا) که نخ چله در قالیبافی است، استفاده می‌کنند.

ویژگی مهم دیگر قالی پرو شکل ظاهری آن است که بدون طرح و نقش است و به صورت «بافت بصری» تولید می‌شود. اندازه‌های در نظر گرفته شده برای آن، مشابه اندازه‌های رایج در قالیبافی است و مورد استفاده متقاضیان محلی می‌باشد. مواد اولیهٔ تهیهٔ قالی پرو از پارچه‌ها و لباس‌های بلااستفاده به دست می‌آید (تصویر ۳). در سال‌های اخیر، به برخی دلایل که در ادامه شرح داده می‌شوند، تولید قالی پرو، رو به زوال و فراموشی رفته است.

مسئلهٔ تحقیق حاضر، معرفی ویژگی‌های قالی پرو و بررسی آسیب‌های موجود در این دستبافته است و در تلاش برای ارائه راهکارهایی جهت احیاء و توسعه این هنر است که می‌تواند به کارآفرینی و ایجاد مشاغل خانگی در منطقهٔ لرستان منجر گردد. این پژوهش، با توجه به اهمیت احیای صنایع دستی در حال فراموشی یا فراموش شده و برای شناسایی ظرفیت‌های دستبافته قالی پرو در پاسخگویی به تنوع سلیقه‌ها و نیازهای زندگی امروزی انجام گرفته است و این مهم، هدف کلی تحقیق حاضر می‌باشد. شناسایی ویژگی‌های قالی پرو به‌عنوان دستبافتهٔ استان لرستان و همچنین شناسایی ظرفیت‌های احیاء و بهینه‌سازی این دستبافته در جهت توسعهٔ هنرهای بومی از دیگر اهداف این پژوهش است. تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به این سوالات است: برای بهبود ظرفیت ساخت و تولید قالی پرو، چه راهکارهایی وجود دارند؟ چگونه می‌توان در طراحی و زیبایی‌شناسی قالی پرو در جهت بهینه‌سازی آن اقدام نمود؟ ظرفیت‌های کاربردی مختلف قالی پرو چیست؟ این پژوهش در معرفی و شناساندن صنایع دستی در حال فراموشی به نسل جدید دارای اهمیت و ضرورت است. پژوهشی با موضوع اشتغال‌زایی و بهینه‌سازی این هنر- صنعت خانگی، می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد کارگاه‌های کوچک خانگی و در پی آن، بهبود شرایط اقتصادی و مالی خانوارها گردد.

۲. پیشینهٔ تحقیق

با توجه به اهمیت موضوع و نگاه ویژهٔ دولت به مقولهٔ آسیب‌شناسی صنایع دستی و نیز راهکارهای احیای آن، اقدامات قابل توجهی از جانب دولت (سازمان میراث فرهنگی و گردشگری) و پژوهشگران انجام شده است. به این علت که صنایع دستی بیش‌تر در روستاها و شهرهای کوچک تولید می‌شود، هنوز صناعی وجود دارند که از دید پژوهشگران پنهان مانده‌اند، در صورتی که در گذشته از گونه‌های کاربردی و بخشی از زندگی روزمرهٔ مردم بوده‌اند. قالی پرو، نمونه‌ای از این صنایع هنری است که در روستای ولیعصر (عج) شهرستان پلدختر لرستان تولید می‌شود. با مراجعه به پایگاه‌های اینترنتی، کتاب‌ها و مقالات، هیچ‌گونه تحقیق و پژوهشی در زمینه معرفی، آسیب‌شناسی و احیای قالی پرو به دست نیامد. در راستای شیوه برخورد تحقیق، پژوهش‌های زیر قابل توجه هستند:

اسدالله دیوسالار (۱۳۸۱)، در تحقیقی با عنوان «راه‌های توسعه کارآفرینی زنان در ایران (مطالعه موردی: شهرستان بهشهر در استان مازندران)»، به وضعیت شغلی زنان پرداخته و راهکارهایی از جمله ایجاد مشاغل زودبازده خانگی اشاره کرده است. ریاضی (۱۳۸۷)، وجود یک سیستم صحیح توزیع و بازاربایی، کمبود سرمایه، آموزش‌های غیرعملی و نظری، عدم آشنایی دست‌اندرکاران صنایع دستی از کم و کیف تولیدات سنتی فعلی کشورهای رقیب، عدم وجود یک سیستم اطلاع‌رسانی و تبلیغات، عدم آشنایی تولیدکنندگان که عموماً عشایر و روستایی هستند با خواسته‌ها و نیازمندی‌های بازار را به‌عنوان آسیب‌های این صنایع دستی معرفی کرده است و به بررسی بافت، نقش، رنگ و تأثیر این عوامل کیفیتی در کنار یکدیگر پرداخته است.

میراحمدی (۱۳۸۷)، به بررسی عوامل داخلی و خارجی موثر بر استقبال یا عدم استقبال و همچنین علل رکود «قالی قاب قرآنی» پرداخته است. وی نشان می‌دهد که عوامل شناختی، کیفی، تبلیغات و بازاریابی، به ترتیب بیش‌ترین تأثیرگذاری را بر تولید و فروش صنایع دستی دارند. نتایج این تحقیق، در برگزیده پیشنهادها و ارائه راهکارهای اساسی برای تقویت امر تولید و فروش صنایع دستی در شهر تبریز است. محمد شهبازی، هنرمند ورامینی نیز با دوختن و وصله زدن فرش‌های آسیب‌دیده و فرسوده به یکدیگر، نوعی زیرانداز بسیار زیبا و کاربردی تولید کرده است که با فروش آنها در داخل و خارج از کشور، مخاطبانی را به سمت خود جذب نموده است. این هنرمند خلاق، توانسته است در زمینه صادرات، جایگاه مناسبی برای تولیدات خویش و صنایع دستی ایران پیدا کند (www.iribnews.ir).

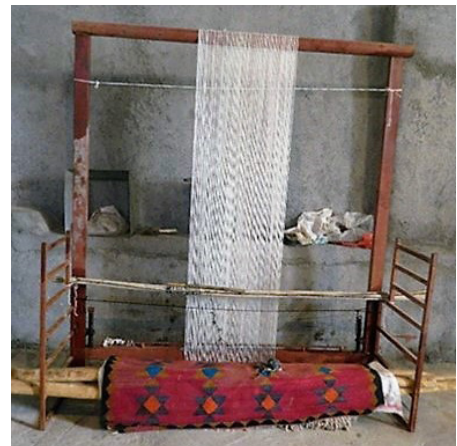
با توجه به مطالعات انجام‌شده، آسیب، فروش، صادرات و چالش‌های صنایع دستی را می‌توان در ابعاد تولید، مدیریت، ساختار و منابع انسانی مورد بررسی و تحلیل قرار داد.

تصویر ۳: نمونه‌ای از قالی پرو، بافت توسط صغرا میررحمتی (همان).

تصویر ۲: دار خوابیده جهت چله‌کشی (همان).

تصویر ۱: دار ایستاده جهت چله‌کشی (عکس از مهدی کرندی).

۳. مبانی نظری و روش تحقیق

بر اساس ماهیت و شیوه اجرای این پژوهش، از روش «نظریه برپایه (GTM) نسخه سیستماتیک» استفاده شده است. این نظریه، توسط دو جامعه‌شناس به نام‌های بارنی گلیسر^۱ و آنسلم استراس^۲، رشد و توسعه یافته است. «رویه نظریه‌مبنایی یک روش تحقیق کیفی است که یک سلسله رویه‌های سیستماتیک را به کار می‌گیرد تا نظریه‌ای مبتنی بر استقرا درباره پدیده‌ای ایجاد کند» (استراوس و کوربین، ۱۳۹۰، ۲۲-۲۳). نظریه برپایه به طور استقرایی از مطالعه پدیده‌ای به دست می‌آید و نمایانگر آن پدیده است. به عبارت دیگر، آن را باید کشف و کامل نمود و به طور آزمایشی از طریق گردآوری منظم اطلاعات و تجزیه و تحلیل داده‌هایی که از آن پدیده نشأت گرفته‌اند، اثبات نمود. بنابراین، گردآوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل داده‌ها، در رابطه متقابل با یکدیگر قرار دارند.

با بهره‌گیری از این روش، پس از بررسی منابع موجود و مشاهده وضعیت دستبافته بومی قالی پرو در منطقه لرستان، حوزه مطالعاتی مقاله مشخص گردید. موضوع این مطالعه با توجه به شناخت قبلی نگارنده از دستبافته قالی پرو و با هدف کاربردی شدن این پژوهش در آینده انتخاب شده است. مسأله مطرح شده در این مقاله، وضعیت ناپایدار تولید قالی پرو و بررسی آن از منظر آسیب‌شناسی است. هرچند، هدف غایی انجام این پژوهش می‌تواند برطرف کردن این مسأله در قالب یک تحقیق کاربردی باشد؛ اما در مرحله نخست، شناسایی علل، زمینه‌ها و شرایط به‌وجود آمدن این پدیده، هدف این تحقیق است. از این رو، بر پایه هدف یک «پژوهش بنیادی» است و به توسعه و گسترش دانش در حوزه دستبافته‌های بومی ایران می‌پردازد. به بیان دیگر، هدف از انجام این تحقیق، نظریه‌پردازی به منظور کسب آگاهی‌های جدید از منشاء یک پدیده است، بدون اینکه در حال حاضر، کاربرد خاصی برای آن در نظر گرفته شود.

تعیین عوامل متغیر در این پدیده بحرانی، کاری نسبتاً پیچیده و چندوجهی محسوب می‌شود و برای رسیدن به آن، نیاز به جمع‌آوری داده‌های میدانی وجود دارد. ماهیت این تحقیق، تفسیری، استقراوی و مبتنی بر داده‌های غیر آماری است. از این رو، روش انجام این پژوهش بر اساس راهبرد و شیوه تحلیل محتوا، یک «روش کیفی» محسوب می‌شود. از این زاویه، پژوهش حاضر با هدف آسیب‌شناسی و احیاء روی یک کسب و کار کوچک (دستبافته‌های بومی در لرستان) متمرکز شده است و به تمامی آن از الف تا ی می‌نگرد. تمامی اسناد و منابع اطلاعاتی، مدارک، خاطرات، گفته‌ها و ناگفته‌ها درباره مورد مطالعه تا حدی که داده‌ها به اشباع برسند و نیز امکان صورت‌بندی موضوع به طور سیستماتیک وجود داشته باشد، ادامه خواهد یافت (فراستخواه، ۱۳۹۵).

بنابراین، در این پژوهش، روش کیفی / نظریه «برپایه»، به صورت هدفمند انتخاب شده است. با استفاده از این روش، ماهیت و وضعیت مسأله، کشف و تصویرسازی می‌شود. از تحلیل داده‌ها نیز برای رسیدن به لایه‌های پنهان مسأله استفاده خواهد شد. در واقع، در نوشتن گزارش‌ها، ثبت مشاهدات و تحلیل مصاحبه‌ها، از تشریح ساده آنچه روی داده است، فراتر رفته و به شناخت مفاهیم، کشف مقوله‌ها، تشریح علت‌ها، ارائه راهکارها، چگونگی و چرایی وضعیت مسأله پرداخته می‌شود.

جامعه این پژوهش متمرکز بر منطقه پلدختر لرستان است که در حال حاضر قالی پرو در آن بافته می‌شود. پیشینه این دستبافته‌ها در منطقه، حدود صد و پنجاه سال است اما با تحولات زندگی جدید، این پیشینه بومی تغییر کرده و دچار آسیب‌هایی شده است که این تحقیق درصدد کشف آنها می‌باشد. برای تکمیل داده‌ها، اقدام به مصاحبه با افراد مطلع در رابطه با روند تولید قالی پرو شده است که از آن جمله می‌توان به مصاحبه با آقای عباس حمزه‌ای، کارشناس میراث فرهنگی و گردشگری استان لرستان، خانم صغرا میر رحمتی تولیدکننده قالی پرو و هم‌چنین مصاحبه با خانواده‌های الله پور، افروزیان، میرزاده و صحراگرد اشاره نمود. روش تحقیق پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی با رویکرد آسیب‌شناسی است و ضمن توصیف و تحلیل قالی پرو، وضعیت نامطلوب تولید و عرضه آن را مورد تحقیق قرار می‌دهد.

نمونه‌گیری در تحقیق حاضر، هدفمند است و به سه گروه تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان و حامیان محدود می‌شود. بعد از فرارگرفتن در میدان تحقیق، به قصد تهیه داده‌های اولیه در باره بافندگان و کارگاه‌های تولیدی لرستان، ابتدا به معاونت صنایع دستی اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان مراجعه شد اما به رغم همکاری کارشناسان، اطلاعات جامعی در این زمینه وجود نداشت. گردآوری داده‌ها و اطلاعات در این مقاله، ترکیبی از شیوه‌های کتابخانه‌ای و میدانی می‌باشد. مطالعات میدانی، محور اصلی جمع‌آوری داده این پژوهش محسوب می‌شود. در این مرحله از روش‌هایی نظیر مشاهده، مصاحبه و ترکیب آنها استفاده شده است. روش مشاهده، بیش‌تر در جمع‌آوری داده‌ها از منازل و کارگاه‌های بافندگان کاربرد داشت. انجام مشاهده در این کارگاه‌ها همسو با اهداف مقاله برنامه‌ریزی شده بود و علاوه بر آن، برای ثبت دقیق‌تر مشاهدات از دوربین عکاسی، دوربین فیلمبرداری و دستگاه ضبط صدا استفاده شد.

در هنگام مصاحبه، از پرسشنامه «نیمه ساختار یافته» استفاده شد. مجموع پرسش‌های از قبل تنظیم شده با محوریت وضعیت تولید و عرضه و نیز سابقه تولید قالی پرو بودند. چنانچه در حین مصاحبه سؤالات دیگری برای مصاحبه‌گر ایجاد می‌شد، از مصاحبه‌شونده پرسیده می‌شد. برخی از سؤالات مصاحبه‌ها عبارت بودند از: قالی پرو در گویش لری به چه معنی است؟ سابقه قالی پرو چند سال است؟ مواد اولیه را از کجا و چطور تهیه می‌کنید؟ بازار عرضه قالی پرو در روزگار کنونی چطور است؟ آیا امروزه از آن استقبال می‌کنند؟ آیا نهادهای دولتی از قالی پرو حمایت می‌کنند؟ مصاحبه‌شوندگان این پژوهش به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱) حامیان: شامل افراد متخصص در زمینه صنایع دستی مستقر در میراث فرهنگی لرستان.
۲) تولیدکنندگان: خانواده میر رحمتی، مستقر در روستای ولیعصر (عج) از توابع شهرستان پلدختر، تنها تولیدکننده این بافته‌ها به شمار می‌آیند.
۳) مصرف‌کنندگان: با توجه توقف مصرف قالی پرو و کاهش تولید آن طی سال‌های گذشته، مصرف‌کنندگان اندکی هستند که از همان تولیدات قدیمی استفاده می‌کنند و شامل خانواده‌های الله پور، افروزیان، میرزاده و صحراگرد بودند که مصاحبه شرکت نمودند. در بیش‌تر موارد، این دستبافته، بدون استفاده و در انبار خانه‌ها نگهداری می‌شد.

در تحقیق حاضر برای تحلیل اطلاعات از تلخیص داده‌ها، عرضه داده‌ها، و نتیجه‌گیری استفاده شده است. در اغلب مطالعات کیفی، جمع‌آوری اطلاعات، همراهی نزدیکی با تجزیه و تحلیل اطلاعات دارد یعنی به طور همزمان انجام می‌پذیرد. در این مقاله نیز فرایند گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها در هم تنیده است. در وهله اول، پس از مطالعه دقیق پیشینه پژوهش، مشخص شد در پژوهش‌های داخلی یا خارج از ایران، نظریه نیرومندی در ارتباط با مسأله تحقیق وجود ندارد. محقق با یک پدیده ملی و اضمحلال یک دستبافته بومی ایران مواجه بود. هدف پژوهش، رسیدن به نظریه‌ای برای انجام کارهای خرد در حیطه صنایع دستی ایران و توسعه دستبافته‌های بومی استان لرستان است که به رغم ظرفیت بالا، تنوع محصول و ویژگی‌های منحصر به فرد بومی، در وضعیت ناپایداری به سر می‌برد. بعد از جمع‌آوری داده‌های اولیه و استخراج مفاهیم از آنها تلاش شد در فرآیندی خلاقانه و همراه با «حساسیت نظری» مفاهیم مرتبط در کنار هم قرار بگیرند.

۴. آسیب‌های موجود در «قالی پرو»

این دستبافته‌ها، در سال‌های گذشته مورد استفاده افراد محلی بوده و به عنوان زیراندازی کاربردی و زیبا تولید می‌شدند. اما امروزه به دلایل متعددی از آنها استقبال نمی‌شود. مطالعات انجام‌شده در این پژوهش، دلایل زوال قالی پرو را متشکل از این موارد نشان می‌دهد:

۴-۱. آسیب‌های موجود در روند تولید

حامیان خصوصی و دولتی که باید از تولیدکنندگان حمایت کنند و روی تولید سرمایه‌گذاری کنند، وارد عمل نمی‌شوند و تولیدکنندگان نیز از قادر به تأمین هزینه‌های تولید و تهیه مواد اولیه نیستند و این امر، روند تولید قالی پرو را کاهش می‌دهد. هم‌چنین، بازار مشخص و ثابتی برای عرضه این تولیدات وجود ندارد که موجب ناشناس باقی ماندن آن شده است.

۴-۲. آسیب‌های موجود در کارگاه‌ها و مراکز تولیدی

سنتی بودن کارگاه‌ها مخصوصاً در روستاهای دور از شهر، از عوامل مهم ایجاد آسیب در مراکز تولیدی قالی پرو می‌باشند. بروز مشکلات جسمانی (استخوانی، عضلانی، بینایی و ...) و روانی برای بافندگان که در این کارگاه‌ها کار می‌کنند؛ دلیل دیگر افول و زوال قالی پرو در روزگار کنونی است. یکی از موارد مهم، عدم توجه به نحوه نورپردازی مناسب محل بافت در این کارگاه‌ها می‌باشد که به ضعف بینایی بافنده می‌انجامد (تصویر ۴) و مکان‌های فصلی نامناسب، مشکلات عضلانی و کمردرد را به دنبال دارد (تصویر ۵).

تصویر ۴: نمونه‌ای از نحوه نامناسب تابش نور و عدم وجود نور کافی در کارگاه بافندگی (عکس از مهدی کرندی). تصویر ۵: نمونه‌ای از مکان نامناسب برای بافنده (همان).

۴-۳. آسیب‌های موجود در روش‌های ساخت

در این مورد می‌توان به اصرار تولیدکنندگان محلی بر شیوه‌های تولید سنتی - که مشکلات فراوانی را برای بافندگان در پی دارند-، فقدان استانداردهای مواد اولیه تولید قالی پرو و تهیه مواد اولیه به روش‌های سنتی و پر زحمت، عدم نظارت مستمر بر تولید و عدم دقت و ظرافت کافی در تولید این گونه دستبافته‌ها به عنوان مثال عدم توجه به تراکم مناسب دستبافته برای پذیرش هرچه بیشتر استفاده کننده اشاره نمود.

۴-۴. آسیب‌های موجود در طرح و نقش

یکی از دلایل افول و ناشناس ماندن قالی پرو، عدم توجه به بُعد زیبایی‌شناسی آن است. تنها شکل ظاهری بافت گونه آن برای جلب توجه و رضایت مخاطبان کافی نیست و ارائه راهکاری جهت تعریف نقوش و ایجاد تنوع ظاهری قالی پرو ضروری به نظر می‌رسد.

۴-۵. آسیب‌های فرهنگی

هر فرآورده دستی، بازگوکننده خصوصیات تاریخی، اجتماعی و فرهنگی کشور و منطقه محل تولید است که می‌تواند هم عامل مهمی در شناساندن فرهنگ و تمدن به حساب آید و هم آن که موجبی برای جلب و جذب گردشگران قلمداد شود (مالایی، مظاهری، و کافی، ۱۳۹۲، ۱۴). با توجه به شرایط محیطی و فرهنگی منطقه پلدختر و عدم شناخت تحولات روز، مردم منطقه نسبت به توسعه و گسترش استفاده از صنایع دستی تمایلی ندارند و تولید آن را به نیازهای روزمره خود محدود می‌کنند. هم‌چنین، نگاه محدود به ادامه و توسعه اینگونه محصولات محلی که در افکار عمومی مردم منطقه ریشه دارد، قالی پرو را هم در برمی‌گیرد و به نوعی آسیب در تولید آن تبدیل می‌شود.

۴-۶. نقش واسطه‌ها

وجود واسطه‌های بی‌شمار و غیر مرتبط و هم‌چنین فعالیت‌های دور از استاندارد و قانون‌گریز آنها، از جمله آسیب‌های موجود و اساسی در روند تولید قالی پرو می‌باشد. واسطه‌ها با انجام فعالیت‌های گوناگون و در جهت کسب سود و درآمد بیش‌تر، در اغلب موارد توجهی به زحمات‌های متحمل شده تولیدکنندگان و حقوق آنها ندارند و این امر باعث شده تا تولیدکنندگان، انگیزه کافی برای ادامه کار نداشته باشند. در بیش‌تر مواقع، واسطه‌ها در قالب حامیان ظاهر شده و با پرداخت حداقل دستمزد به بافنده، محصول آنها را با قیمت‌های بالا در بازارهای داخلی و خارجی به اسم و «برند» خود به فروش می‌رسانند. در این بین، بافنده تنها بخشی است که به حقوق خود نرسیده است.

۴-۷. تغییر سلیقه‌ها

امروزه تولید صنعتی و سبک زندگی مدرن، صنایع دستی و هنرهای صناعی را با چالش‌های عمیق و بنیادی مواجه کرده است و در سلیقه افراد تغییرات اساسی ایجاد نموده است، تا بدان حد که حتی غنی‌ترین و فاخرترین هنرهای صناعی نیز با مصایب بنیادی مواجه‌اند و هنرمندان آنها با بیکاری ساختاری دست به گریبان هستند. صناعات ملی ایران با وجود غنای بی‌نظیر، هر روز بیش از پیش در این تنگنا قرار می‌گیرند. عدم تلاش دولت و تولیدکنندگان در سازگاری محصولات صنایع دستی با تغییرات مداوم سلیقه‌ها و به عبارت دیگر، به‌روز کردن محصولات با سلیقه مخاطبان، باعث شده این تولیدات، در جلب توجه مصرف‌کنندگان با دشواری روبرو باشند.

۵. ارائه راهکارهایی برای احیاء و بهینه‌سازی قالی پرو

قالی پرو دارای ظرفیت‌های قابل ملاحظه‌ای برای تولید و عرضه به بازار مصرف است. با آگاهی از این ظرفی‌ها می‌توان کاربردها و موارد استفاده جدیدی را برای زندگی امروز تعریف نمود. قالی پرو که از پارچه‌های بلااستفاده تهیه می‌شود، به نوعی با فرهنگ دینی ایرانیان هم‌خوانی دارد. با توجه به فرهنگ مردم ایران که پایبند به اصول دینی و مذهبی هستند و مبانی اخلاق اسلامی را در زندگی خود مورد توجه قرار می‌دهند، به مسأله اسراف نیز توجه داشته‌اند و آن را با خلاقیت خود آمیخته و محصولی مانند قالی پرو را تولید کرده‌اند. با آگاهی از ظرفیت‌های قالی پرو، می‌توان آن را در قالب یک هنر - صنعت خانگی احیاء نمود. برای تولیدکنندگانی که از چنین هنری اطلاع ندارند، ارائه قالی پرو جهت شناساندن و معرفی در بازارهای محلی، اقدامی اساسی و مهم است. در این مرحله می‌توان کیفیات این گونه دستیافته‌ها را به نسل جوان و خلاق روستاها و شهرها معرفی نمود و به ایجاد کارگاه‌های خانگی در قالب تعاونی‌ها اقدام نمود. سازمان میراث فرهنگی می‌تواند با مدیریت چنین فعالیت‌هایی، ارائه برنامه‌های آموزشی در روستاها و مراکز تولید صنایع‌دستی، برنامه‌های کوتاه مدت و بلند مدت را در دستور کار خود قرار دهد و این امر در روند احیای هنر - صنعت‌های خانگی مانند قالی پرو، بسیار مهم و کارآمد می‌باشد.

با توجه به شکل بافت‌گونه قالی پرو، می‌توان با تولید و ارائه به بازار، در نظر گرفتن تنوع نقوش تزیینی و همچنین تعریف ابعاد جدید برای فضاهای معماری امروزی و شیوه مدرن زندگی مردم، به مقبولیت این هنر - صنعت خانگی کمک نمود. تغییر در اندازه قالی پرو باعث می‌شود حمل آن آسان‌تر شده و کاربردهای آن پاسخگوی زندگی امروزه شود. درباره مواد اولیه مورد استفاده برای تولید قالی پرو نیز می‌توان با همکاری دولت (سازمان‌های میراث فرهنگی شهرستان‌ها)، میان تولیدکنندگان و اتحادیه‌های خیاطان و پارچه‌فروشان هماهنگی ایجاد نمود تا تهیه مواد اولیه برای بافت قالی پرو تسهیل گردد.

۵-۱. اهمیت اشتغال

صنایع‌دستی به‌عنوان صنایع کوچک و کم‌هزینه می‌تواند در محیط‌های خانگی روستاییان به کمک اقتصاد خانوارها بیاید و بخش مهمی از درآمد روستاییان را تأمین کند که البته تمامی این اتفاقات در گرو حمایت ملی از دستاوردهای صنایع‌دستی و حمایت‌های دولتی از روستاییان است. کما اینکه با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، این نکته دارای اهمیت است که هیچ فرد روستایی مگر به‌واسطه داشتن شغلی پایدار با درآمدی مکفی در روستا نخواهد ماند. به‌ویژه در شرایط امروزی که ماشین‌آلات پیشرفته، جای کشاورزان را در زمین‌های کشاورزی گرفته و بسیاری از روستاییان را از کار بیکار کرده و باعث شده‌اند عرصه کشاورزی، نیاز کمتری به نیروی انسانی احساس کند. متأسفانه در طول تاریخ ارزش فعالیت‌های اقتصادی زنان نادیده گرفته شده است. اما آمارها نشان می‌دهد که زنان، نیروی مولد و فعال در توسعه هستند و نقشی انکارناپذیر در ایجاد ثروت در جهان دارند. به خصوص در کشورهای در حال توسعه، زنان روستایی، نقش مهمی را در نظام اقتصادی ایفا می‌کنند. بسیار مهم است بدانیم که حضور زنان در تولیدات صنایع‌دستی منجر به افزایش درآمد خانوار و به تبع آن، افزایش رفاه اقتصادی می‌شود. با برگزاری کلاس‌های آموزشی قالی پرو به عنوان یک هنر - صنعت خانگی که اغلب توسط زنان تولید می‌شود، می‌توان برای زنان در روستاها و شهرها ایجاد اشتغال کرد. زنان به عنوان نیروی کارآمد خانواده می‌توانند با ایجاد یک کارگاه بافندگی در خانه به نوعی به اقتصاد خانواده کمک کنند. زنان می‌توانند با سپری کردن دوره‌های آموزشی کوتاه مدت و فشرده اقدام به ایجاد کارگاه‌های خانگی کنند و در روند رو به رشد تولید قالی پرو و سایر محصولات صنایع‌دستی سهیم باشند. اهمیت اشتغال در روزگار کنونی تنها به روستاها و شهرهای کوچک مربوط نمی‌شود، بلکه برای زندگی انسان امروزی یک امر حیاتی و ضروری است.

۵-۲. فضای تولید

فضای تولید برای هر کار تولیدی از جنبه‌های مختلفی حائز اهمیت است از جمله اینکه برای تولید یک محصول باکیفیت می‌بایست از مکان مناسب و استاندارد استفاده شود که محصول نهایی باکیفیت باشد و همچنین سلامت افراد مشغول به کار در آن به خطر نیفتد. عدم توجه به استاندارد کردن فضای کارگاه‌ها، مشکلات جسمی و روانی را برای بافندگان در پی خواهد داشت. تجهیز کارگاه‌ها و فراهم کردن محیط کار مناسب برای بافندگان، باعث افزایش عمر افراد بافنده و همچنین سلامت جسمی و روانی آنها می‌شود. موارد زیر از جمله راهکارهایی در این زمینه هستند:

(۱) مجزا نمودن کارگاه قالیبافی از اتاق‌های نشیمن که موجب بالا بردن تمرکز بافنده می‌شود و نیز باعث می‌شود از لحاظ بهداشتی تأثیراتی بر افراد دیگر خانواده نداشته باشد.

(۲) قابل شستشو بودن کف کارگاه‌ها (برای رعایت اصول بهداشتی)، گچ‌کاری دیوار و سقف و رنگ‌آمیزی آن با رنگ‌های روشن (جهت انعکاس نور و تأمین روشنایی مناسب فضای کارگاه).

(۳) در نظر گرفتن پنجره با نورگیر سقفی جهت استفاده از روشنایی نور خورشید و استفاده از روشنایی مصنوعی.

(۴) تابش روشنایی از طرف چپ به سمت چپ قالیباف و دار قالی باشد.

(۵) استفاده از ابزار کار مناسب و مرغوب با دسته چوبی یا باندیچی شده، برای جلوگیری از آسیب‌های فیزیکی (درد مچ، شانه، کتف و ...).

۶) نرمش‌های سبک گردن و کمر و مفاصل دست‌ها و نشست و برخاست به مدت ۵ دقیقه برای کاهش عوارض يك جانشستن.
 ۷) رعایت ساعات کار (۸ ساعت در روز) با استراحت کوتاه مدت در بین کار (<http://behdasht-herfei1388.blogfa.com>)
 ۵-۳. شیوه‌های توزیع

ایجاد اشتغال و تولید قالی پرو، شیوه‌هایی را می‌طلبد که بتوان این محصول را توزیع نمود. در ادامه به مهم‌ترین این شیوه‌ها اشاره می‌شود:
 ۱) در اقدامات اولیه، ارائه این نوع محصولات در بازارهای محلی برای شناساندن آن در سطح استانی
 ۲) بازاریابی از طریق فضای مجازی در سطح استان و کشور و حتی فضاهای خارج از کشور
 ۳) سیاستگذاری در راستای فروش و صادرات کالاها و شرکت در نمایشگاه‌های داخلی و خارج از کشور برای دستیابی به ایده‌های نو و بدیع
 ۴) ایجاد فضای رقابتی برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و همچنین حمایت‌های دولت در سطح داخل کشور و بازارهای بین‌المللی
 ۵) هماهنگ کردن واسطه‌ها با قوانین و استانداردهای دولتی برای رعایت حقوق تولیدکنندگان
 ۶) وجود فروشگاه‌های فصلی و دائمی صنایع دستی در ورودی شهرها و نیز توجه به فروشگاه‌های الکترونیک
 ۷) ایجاد بازارهای هفتگی در محل‌های خاص و شناخته‌شده‌ای که برای رفت و آمد خریداران و مصرف‌کنندگان محلی در دسترس باشد.

۴-۵. تعریف کاربردهای جدید (علاوه بر کاربردهای اولیه)

مهمترین مورد در احیاء و بهینه‌سازی قالی پرو، تعریف موارد کاربردی جدید و به‌روز برای آن است. تغییر در ابعاد قالی پرو، آن را برای مصرف‌کنندگان، کاربردی‌تر و مقبول‌تر می‌کند. ابعاد سنتی آن جهت استفاده‌های محلی بوده و با فضای زندگی آن زمان کاملاً هماهنگی داشته است. امروزه نیز می‌توان به منظور هماهنگ کردن ابعاد قالی پرو با فضاهای داخلی، از ظرفیت‌های موجود در معماری داخلی ساختمان‌ها استفاده نمود. لازم است در کنار بافت یکنواخت و بدون نقشه قالی پرو (تصویر ۶) از نقوش سنتی و محلی اصیل استفاده شود. همچنین با توجه به امکانات قالی پرو و نقش‌پذیر بودن آن، می‌توان از نقشه‌های طرحدار برای بافت استفاده کرد (تصویر ۷). این نقوش می‌توانند متناسب با یک زیرانداز در نظر گرفته شوند و یا محصول نهایی به عنوان یک شیء تزئینی (مانند دیوارکوب) به کار رود.

تصویر ۷: نمونه بافته شده نقشدار قالی پرو، بافت صغرا میر رحمتی (همان).

تصویر ۶: نمونه بافته شده بدون نقشه قالی پرو، بافت صغرا میر رحمتی (عکس از مهدی کزندی).

تصویر ۸: نمونه پارچه‌های کلاف شده موجود در بازار، معروف به «تریکو» (همان).

تغییر در مواد اولیه (استفاده از مواد اولیه سبک‌تر، مانند پارچه‌های حریر و کرباس) برای حمل و جابجایی آسان‌تر قالی گرو، یکی دیگر از تغییرات پیشنهادی می‌باشد. شکل سنتی قالی پرو استفاده از انواع پارچه‌ها، بدون در نظر گرفتن جنس و نوع آنها بوده که وزن دستبافته را سنگین کرده و به نوعی، در جابجایی آن مشکل ایجاد می‌نمود. با در نظر گرفتن مواد سبک و یکنواخت‌تر، می‌توان در رفع این مشکل اقدام نمود. تنوع مواد اولیه پارچه‌ها و نمونه‌های مشابه و جایگزین (پارچه‌های معروف به تریکو) با تعدد رنگی زیاد و قیمت مناسب که به صورت کلاف در بازار موجود می‌باشند، می‌توانند در روند تولید متنوع و نقشدار قالی پرو موثر باشند (تصویر ۸).

در روزگار کنونی و با توجه به رویکردهای معاصر به جنبه‌های

مختلف زندگی بشر، تولیدکنندگان و ایده‌پردازان نیز با استفاده از داشته‌های فرهنگی اقدام به فعالیت‌هایی در جهت بازیابی کیفیت‌های موجود در داشته‌های بومی و محلی با ارائه‌ای نو نموده‌اند. به گونه‌ای که حتی بازارهای جهانی را متوجه چنین موضوعاتی کرده‌اند. جمعیت انبوه و چگونگی سبک زندگی مصرف‌گرایی انسان کنونی باعث شده انسانی که در تمام اعصار از خلاقیت خود بهره گرفته، برای پاسخگویی به نیازهای زندگی‌اش نیز چاره‌ای بیندیشد. از جنبه هنری نیز این امر قابل تأمل است و در این راستا هنرمندان نیز با زیرکی ذاتی خود آثاری بدیع خلق کردند. در این باب حتی گالری‌داران، اقدام به برگزاری نمایشگاه‌های هنرمندانی کرده‌اند که با مواد و اشیاء بلااستفاده و دورریز، اثر هنری خلق می‌کنند.

۶. نتیجه‌گیری

شاید سنت‌ها تا زمانی که برای انسان کاربرد داشته‌اند، مورد استفاده او بوده‌اند. اما این انسان است که از خلاقیت خود در به کارگیری داشته‌هایش برای حیاتی بهتر استفاده می‌کند. قالی پرو یکی از هنرهایی است که حاصل این خلاقیت‌هاست. این هنر - صنعت خانگی دارای کیفیات قابل توجهی برای استفاده در زندگی امروزه مردم است، ولی به دلایل متعددی از جمله ناشناس ماندن، موانع فرهنگی، عدم استقبال در بازار، تعریف‌نشدن بازارهایی برای ارائه آن و نیز مشکلات تهیه مواد اولیه، مهجور مانده است و رو به زوال و فراموشی دارد. ایران، دارای گستره‌ای از گونه‌های صنایع‌دستی است که تعداد بسیاری از آنها مانند قالی پرو رو به زوال هستند اما می‌توان با کشف و شناسایی ظرفیت‌های موجود در آنها، در جهت احیاء و بهینه‌سازی این تولیدات، تدابیر اندیشمندانه و کاربردی اتخاذ نمود که در نهایت به ایجاد اشتغال منتج می‌شود.

تحقیق حاضر تلاش نموده با توجه به کیفیت‌های این دستبافته، راهکارهایی جهت احیاء و بهینه‌سازی آن ارائه سازد. پژوهش حاضر بر اساس سه سوال اولیه شکل گرفته است. پرسش اول معطوف به شناسایی راهکارهای ممکن برای بهبود ظرفیت ساخت و تولید قالی پرو بود که در ادامه پژوهش، ابتدا آسیب‌های موجود در روند تولید آن، شناسایی شدند. سپس بر اساس مصاحبه‌های انجام‌شده و مشاهده میدانی، بهینه‌سازی کارگاه‌های تولیدی موجود و ایجاد کارگاه‌های استاندارد، همراه با جذب و آموزش افراد محلی (عمدتاً زنان و دختران) و ایجاد بازارهای مناسب جهت عرضه و ارائه قالی پرو پیشنهاد گردید که می‌تواند زمینه‌های درآمدزایی را برای بافندگان فراهم سازد و این امر، با حمایت نهادهای دولتی و خصوصی ممکن می‌شود. سوال دوم تحقیق در خصوص چگونگی طراحی و زیبایی‌شناسی قالی پرو و جهت بهینه‌سازی روند تولید این دستبافته بود که بر اساس مطالعات میدانی، این نتیجه حاصل شد که با وجودی که طرح در هم در قالی پرو، نقش خاصی را پیش‌رو نمی‌نهد، دارای زیبایی‌های خاص خود است اما به دلیل روحیه تنوع‌طلب مخاطبان، می‌توان در بافت این محصول، به ارائه طرح و نقش‌های متنوع و متناسب با آن اندیشید. هم‌چنین ایجاد هماهنگی در ترکیب رنگ‌ها می‌تواند گزینه‌های انتخاب گوناگونی را در اختیار مشتریان قرار دهد. از طرفی باید به وزن محصول توجه نمود. سوال سوم پژوهش در خصوص شناسایی ظرفیت‌های مختلف کاربردی قالی پرو بود. این نتایج حاصل شد که می‌توان در گام اول، نیازسنجی بازار را انجام داد. سپس با تعریف کاربردهای جدید همراه با تغییر در ابعاد، ارائه نقش‌ها و طرح‌های جدید، استفاده از الیاف سبک‌تر می‌توان وضعیت تولید این دستبافته را به روند مطلوب هدایت نمود.

پی‌نوشت‌ها
صنایع
بهره‌های
ایران

سال سوم، شماره ۲، پیاپی ۵
پاییز و زمستان ۹۹

۶۰

1. Barney Glaser
2. Anselm L. Strauss

منابع

- استراوس، انسلم، و جولیت کوربین. ۱۳۹۰. مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نشر نی.
- دیوسالار، اسدالله. ۱۳۸۱. «راه‌های توسعه کارآفرینی زنان در ایران (مطالعه موردی: شهرستان بهشهر در استان مازندران)». پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری. ۱۷(۱): ۱۸-۲۰.
- ریاضی، محمدرضا. ۱۳۷۴. «نگاهی اجمالی به مسائل و مشکلات صنایع دستی ایران». فصلنامه جلوه هنر. ش. ۴: ۳۲-۳۶.
- فراستخواه، مقصود. ۱۳۹۵. روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر نظریه برپایه (گراند تئوری). تهران: نشر آگاه.
- ملاحی، اعظم، محمدمهدی مظاهری، و مجید کافی. ۱۳۹۲. «طرح پیشنهادی برای پیشرفت هنرهای سنتی در چارچوب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت». دو فصلنامه الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی. ۲(۴): ۱۲-۱۶.
- میراحمدی، مهدیه. ۱۳۸۷. «بررسی علل رکود قالی قاب قرآنی». مجموعه مقالات همایش راهکارهای توسعه صنایع دستی ایران دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- تاریخ بازیابی: ۲۵ مهر ۱۳۹۷ (<http://behdasht-herfei1388.blogfa.com/post-47.aspx>)
- تاریخ بازیابی: ۲۰ آذر ۱۳۹۶ (<https://www.iribnews.ir/fa/news/1912182>)

■ Solutions for Remediating and Optimizing “Qāli Paru”, an Unknown Handicraft of Lorestan Province

Mehdi Kerendi

MA in Research in Art, Faculty of Art, Shahed University.

Khashāyar Qāzizādeh

Assistant Professor, Faculty of Art, Shahed University (Corresponding Author).

E-mail: ghazizadeh@shahed.ac.ir

Receive Date: 24 September 2019 , Accept Date: 4 February 2021

Qāli Paru is a kind of carpet which can be categorized as a household artifact woven out of unused fabrics by rural women in Vali-e-Asr Village, Poldokhtar region, Lorestan province. This product is now less noticeable despite having aesthetic and functional aspects. The present study seeks to find ways to revive and optimize the production and supply of Qāli Paru. For this purpose, the research initially deals with existing damages the artifact have suffered from, and then it tries to answer the following question: How can we revive Qāli Paru carpets as a domestic artifact? What are the benefits of such an action? The strategies of this research are based on introducing the product to the market, standardizing the workshops' criteria, and defining new applications for this fabric. All these are considered very effective for generating employment. In the present research, a descriptive-analytical method is applied and the information has been collected from library sources. Analyzing the data qualitatively, the obtained solutions are reviewed and modified in three branches, i.e. production, distribution and consumption.

Keywords: Qāli Paru, Local Handicrafts, Pathology of Art Heritage, Revival of Indigenous Art, Poldokhtar, Lorestan.

مجله هنرهای ایرانی

سال سوم، شماره ۲، پیاپی ۵
پاییز و زمستان ۹۹